

Tussen Clijf en Oude Hoorn

**Herstel van een historisch
landschap op Zuid Texel**

Bureau G&L

Stichting voor Geomorfologische en Landschapsecologische Informatievoorziening

KvK Arnhem 09099373

Oude Bennekomseweg 31

6717 LM Ede

tel./fax. 0318 - 638 478 of tel. 62 61 64

e-mail: juan.GenL@inter.NL.net

postbankrekening: 7942393

Tussen Clijf en Oude Hoorn

Herstel van een historisch landschap op Zuid Texel

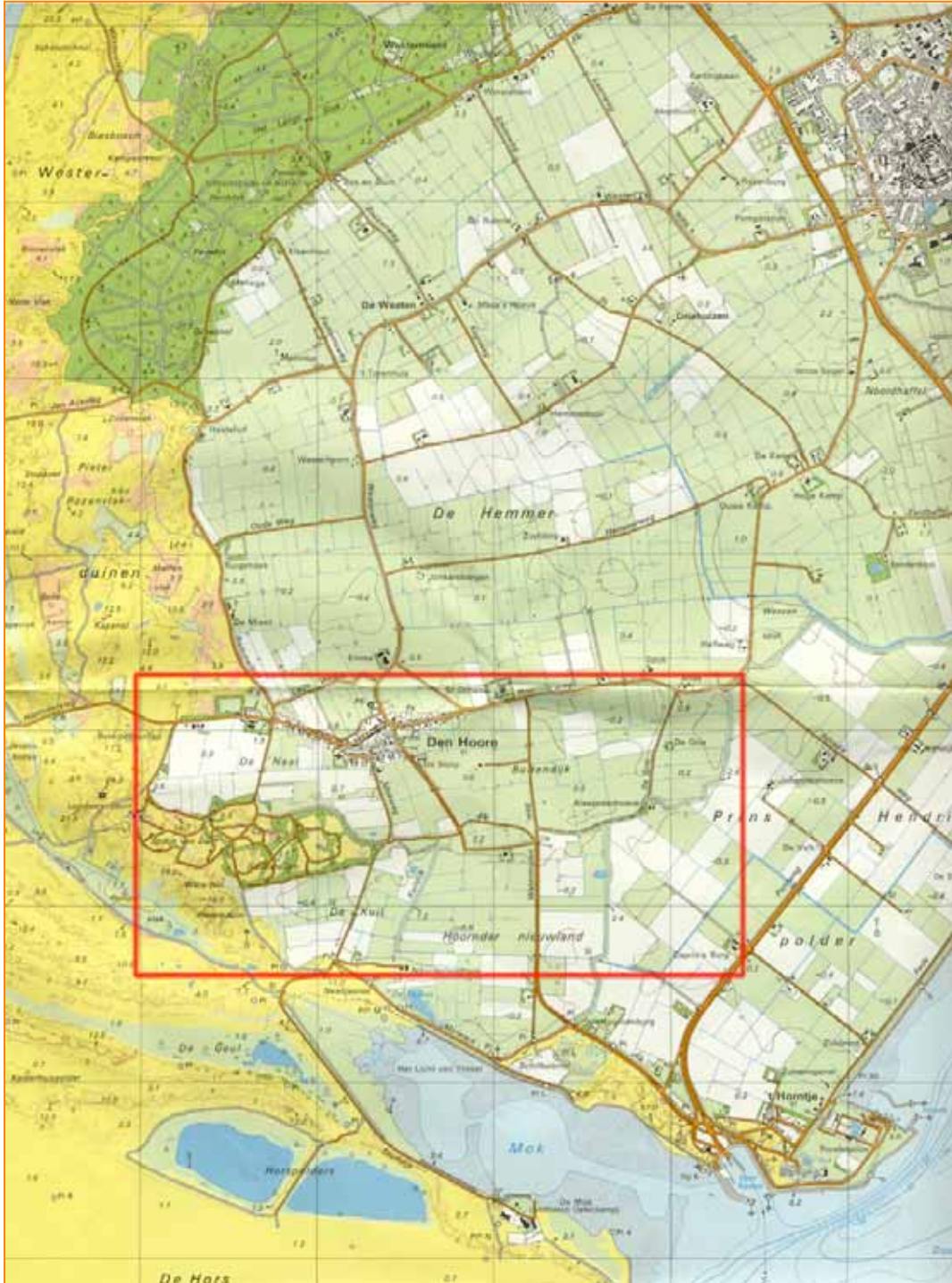
**Drs. J.A.M. van den Ancker
Prof.dr. P.D. Jungerius**

In opdracht van de Vereniging voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer De Lieww

Met dank aan Dick Drijver, Dirk Drijver en Maarten Kikkert

Ede, oktober 2002

Ligging

Het gebied van de landschapsanalyse ligt binnen het rode kader.

De landschappelijke kenmerken van Zuid Texel

Wat Zuid Texel zo bijzonder maakt is vet aangegeven:

- Hier ligt het **knikpunt** van de Noordzeekust tussen Calais en Denemarken.
- De kust groeide aan door **zuidwaarts** gerichte **vloedhaken**.
- Er liggen **wielen** van dijkdoorbraken, maar ook van een **vloedhaakdoorbraak**.
- Diverse soorten lijnvormige elementen uit het verleden komen hier samen en bepalen mede het landschap zoals **dijken**, **duinrichels**, **tuunwallen** en **peerdenpaden**.

Deze factoren hadden een grote invloed op de bewoningsgeschiedenis en bepalen daarmee de structuur van het landschap ten zuiden van Den Hoorn. Een deel van deze structuur is beschadigd, door ruilverkaveling en andere vervlakkende ingrepen en dat is juist het deel dat de sleutel vormt voor een goed begrip van de ontwikkeling van dit landschap. Herstel van wielen, dijken, duinrichels, tuunwallen en peerdenpaden betekent herstel van wat het Structuurschema Groene Ruimte 2 (2002) één van de 'Algemene kernkwaliteiten voor het landelijk gebied' noemt: *Verschillende aardkundige perioden en perioden van ontginning en bebouwing blijven duidelijk zichtbaar*.

Achtereenvolgens komen aan de orde: de geschiedenis van Zuid Texel sinds het een eiland werd in het jaar 1170, de vorming van de vloedhaken en de bedijking van de kwelders in de periode daarna, de constructie van de dijken die daarvoor werden opgeworpen, de vloedhaak als onderdeel van de zeekering, doorbraken in de zeekering, en tenslotte de tuunwallen en peerdenpaden. Door de tekst heen en aan het einde worden de mogelijkheden genoemd om door herstel van beschadigde en verloren gegane elementen het landschapsbeeld te verfraaien en de geschiedenis van het landschap weer zichtbaar te maken.

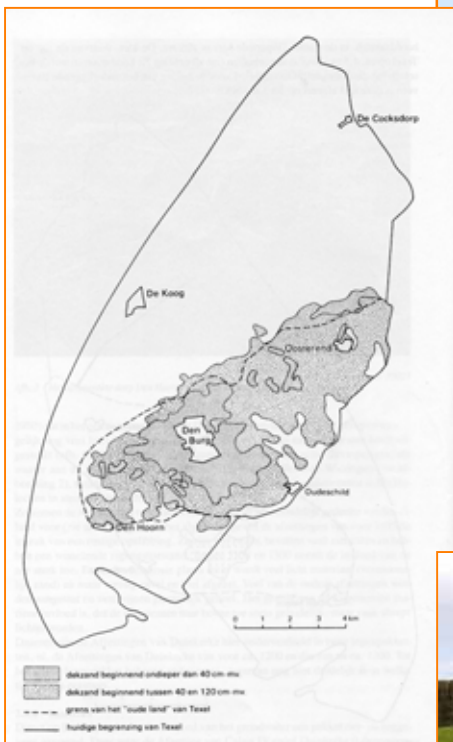
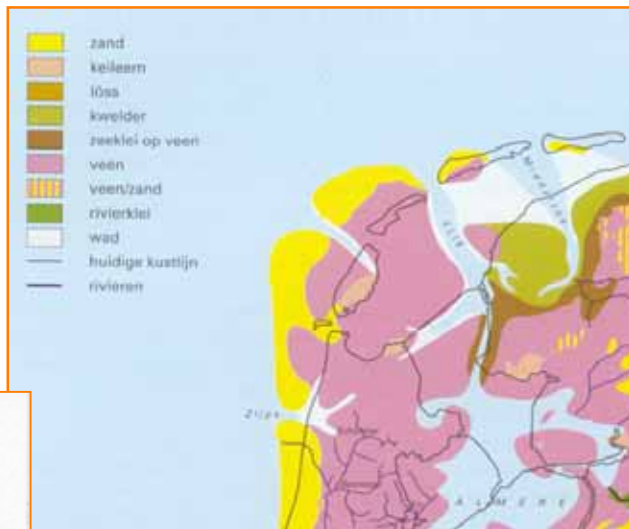
Met dit symbool worden de plaatsen aangegeven die in aanmerking komen voor een informatiepaneel.

In 1170 wordt Texel een eiland

De geschiedenis van Texel als eiland begint bij de doorbraak van de kust tijdens de Allerheiligenvloed in het jaar 1170. Voor die tijd maakte het als gouw Texla deel uit van het vasteland. Het werd bewoond door Friezen.

Het 'oude land' bleef bij de doorbraak behouden. Dat was niet meer dan de Pleistocene kern bestaande uit een paar bulten keileem en daartussen een zwakgolvend landschap met dekzanden uit de laatste ijstijd. De keileemheuvels zijn restanten van een stuwwal.

De keileemheuvel van Den Hoorn neemt in deze ontwikkeling een bijzondere plaats in, als knikpunt in de kustlijn van de Noordzee. Vanaf Calais vormt de kust een continue boog die met een zuid-noord richting eindigt bij het klif van Den Hoorn. Daarboven begint de naar het oosten gerichte waddenboog die tot aan de Deense kust doorloopt.

Het Marsdiep stroomde toen langs het klif van Den Hoorn. Dit dorp bestond nog niet. Er was wel een nederzetting: het Clijf.

Op veel plaatsen zoals op deze foto wordt het landschap ontsierd door opslag van containers. Daar zou een oplossing op gevonden moeten worden.

Het jaar 1170 markeert een ommekeer in de relatie tussen mens en zee

Vluchtte de mens vóór de twaalfde eeuw bij stormvloed naar hoge punten zoals vloedbergen, na die tijd probeerde hij door de bouw van dijken zijn land tegen de oprukkende zee te beschermen en zelfs land op de zee te veroveren. Dijken zijn dus getuigen van de toenemende greep van de mens op de natuur.

Dijken ter bescherming en dijken voor landaanwinning

De eerste dijk was niet meer dan een kade om het oude land te beschermen en liep van Den Hoorn naar het oosten. Het eerste stuk heet nog steeds 'Diek'. Tot aan de punt van deze foto heette de Hoornderweg in 1350 Oudendijck. Hij was aangelegd door de direct betrokkenen die door het buitenwater bedreigd werden. Later werden de kaden opgehoogd tot zodendijken en nog vóór het jaar 1250 aan elkaar verbonden tot dijkringen.

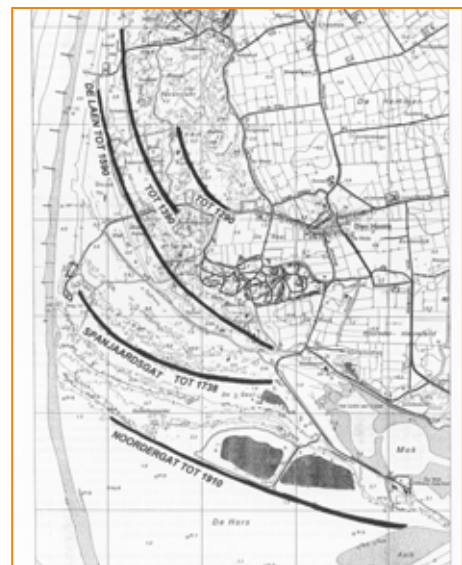
Links het oude land, rechts de polder. Op de grens lag de eerste dijk.

De aanleg van dijken met landaanwinning als doel begon hier pas na het jaar 1290 toen het Marsdiep zich losmaakte van het klif en naar het zuiden migreerde.

De vloedhaken

Een ander verschijnsel dat de ontwikkeling van de zuidkust van Texel bijzonder maakt zijn de reeks *vloedhaken* die vanaf het knikpunt bij Den Hoorn in zuidwaartse richting aangroeiden om daarna naar het oosten om te buigen. Zij omsluiten vroegere beddingen van het Marsdiep dat zich schoksgewijs steeds verder naar het zuiden verplaatste. Deze zuidwaartse aangroei past niet in het normale beeld van de noordwaarts gerichte zeestroming en transport van zand langs de Noordzeekust.

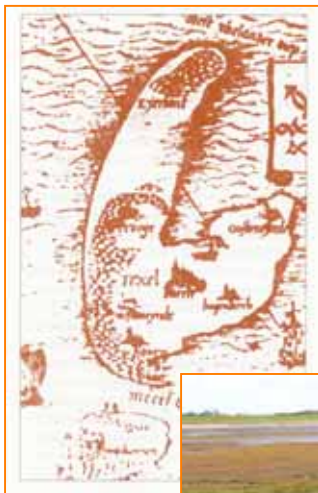
De verklaring wordt gezocht in de sterke eb- en vloedstroom door het Marsdiep waarbij veel zand wordt verplaatst.

Van haven via kwelder tot polder

De vloedhaken maakten allemaal ongeveer dezelfde ontwikkeling door. Eerst diende de verlaten bedding van het Marsdiep binnen de haak als een beschutte haven. Daarna verlandde het water tot kwelders door opslibbing. Tenslotte werden de kwelders ingedijkt. Op de vloedhaak zelf ontstonden lage duintjes.

Dat inpolderen ging niet zonder slag of stoot. De kwelders grenzend aan het oude land werden door de bevolking als gemeenschappelijke weidegrond voor het vee gebruikt. Intussen was het eiland echter ingelijfd in het grondgebied van de Hollandse graven. De graven beschouwden deze mientgronden als grafelijk bezit. Zij lieten de aanleg van de dijken uitvoeren door de in herendienst opgeroepen boeren. Na voltooiing werd het land in leen uitgegeven aan de gunstelingen van de graaf op het eiland. De boeren verloren daarmee hun uitloop naar de kwelders. In 1345 rebelleerden de boeren tegen deze aantasting van een oud gewoonterecht, maar hun verzet richtte weinig uit.

Haven ...

... kwelder ...

... polder.

De eerste vloedhaak

De eerste vloedhaak omsloot Den Andel, of Souten Andeel, genoemd naar een beekje dat vroeger bij Den Hoorn in zee uitkwam.

Op de vloedhaak ligt nu de camping met de eigenaardige naam Siborsnollen. Dit zou een verbastering zijn van Sieboesnollen. Siep, van Zijpe, is de naam van een laagte aan de noordzijde van de vloedhaak, boe betekent schuurtje en nollen zijn duinen. Naar het oosten heet de landtong Oudenhoorn. Hier lag vroeger een nederzetting met de naam Den Horn. Deze naam wijst op de ligging aan het einde van de vloedhaak: horn is het woord voor een landtong die zich in zee uitstrekt.

Den Horn was een gemeenschap van boeren, vissers, loodsen en anderen die met de zeevaart te maken hadden. Bij een raid van de Fries-gezinde 'likedellers' tijdens de Hollands-Friese oorlog werd het dorp in 1398 verwoest. De bewoners verhuisden naar de keilembult aan de overkant en namen de naam van hun dorp mee. De getijdenkreek van de kwelder zou later de Sluissloot heten.

Er liggen nog veel scherven op archeologisch onderzoek te wachten op de plaats waar Den Horn lag.

De volgende vloedhaken

Naarmate het Marsdiep zich verder naar het zuiden verlegde kwamen er nieuwe vloedhaken bij en herhaalde de geschiedenis zich. De Cule of Binnenkuil die in de bescherming van de tweede vloedhaak lag, heeft lange tijd als veilige ligplaats voor koggeschepen gediend. Hier verzamelde hertog Albrecht van Beieren in 1396 zijn invasievloot voor de verovering van Friesland. De vloedhaak groeide nog door en vormde de Buitenkuil, maar ook de verlanding nam toe: in het slik van de Buitenkuil liepen in 1470 de schepen met aan boord de Engelse koning Edward IV aan de grond. Latere vloedhaken omarmden laagten die als Kom, Geul en Mokbaai bekend staan. Aan elk van deze namen zijn zeevaartverhalen verbonden.

Een lijnvormig landschapspatroon

Het landschap ten zuiden van Den Hoorn werd gekenmerkt door een patroon van haaks op elkaar staande vloedhaken en dijken. Tuunwallen en peerdensporen volgen de structuur en voegen op kleinere schaal aan het haakse lijnvormige patroon toe.

De ouderdom van de dijken

De polders en dijken staan aangegeven op deze kaart uit 1562. Den Aal (van 'Den Andel') is de oudste polder en werd in 1378 ingepolderd. Het is nu De Naal. De inpoldering van 't ZoutLandt (van Souten Andeel) en Buitendijk was in 1436 voltooid. Samen vormen zij nu polder Buitendijk. De dijk die toen werd aangelegd heette vroeger de Texeler Dijk. Uit hetzelfde jaar dateren de polders van Binnekuyl (nu De Kuil) en de Grie. 't Nieuwe Landt staat ook bekend onder de naam Buitenkul en heet nu Hoornder Nieuwland. Deze polder was definitief in 1625 ingedijkt. De dijken van 't Nieuwe Landt en De Grie functioneerden als zeedijk tot de inpoldering van de Prins Hendrikpolder in 1847.

De Havensluis

In dit lijnenspel staat de plaats waar de dijken van 't Nieuwe Landt en Buitendijk bijelkaar komen bekend als de Havensluis. Het diende als haventje voor Den Hoorn.

Het is nu nog steeds een laagte in het terrein.

De Havensluis is op de topografische kaart van 1881 als een omwald terreintje terug te vinden. Reconstructie van deze situatie zou overwogen kunnen worden om de plaats van het haventje te markeren.

Let ook op de vorm van de percelen op deze kaart. Daaruit kan de ouderdom van de polders worden afgeleid.

De vloedhaak als onderdeel van de zeewering

Deze kaart bevestigt wat ook op de afbeelding op de omslag is te zien: de vloedhaak vormt een schakel tussen de Texeler Dijk en de Kuildijk.

De lage zeereep langs de vloedhaak ...

en haaks daarop ...

... de zeedijk van de Binnenkuil ...

lijken op elkaar, maar de ene bestaat uit blond duinzand en de andere uit humeus materiaal.

De aansluiting van de Texeler Dijk op de vloedhaak is helaas gesloopt. Dit stuk zou hersteld moeten worden.

Hier eindigt de Texeler Dijk nu. De constructie van de dijk kan hier bestudeerd worden.

De constructie van de dijken

De oudere dijken in dit gebied waren *zodendijken*. Er bestaan twee opvattingen over de bouw van deze dijken. Volgens de eerste opvatting bestond de dijk uit een opstapeling van zoden of plaggen die in de omgeving werden gestoken. Anderen denken aan een kern van leem of klei waartegen aan de binnen- en buitenkant zoden werden gelegd. Zand en schelpen mochten niet worden gebruikt.

Aarden dijken werden nooit direct aan zee aangelegd. Dat was te gevaarlijk. Er bleef steeds een breed stuk buitendijks gors behouden. Voor het bouwen van de zodendijk was speciaal gereedschap ontwikkeld.

Door de talrijke grote rampen in de loop van de tweede helft van de 16de eeuw waarbij het buitendijkse land werd geërodeerd, ging men over tot de aanleg van *wierdijken* die duurder maar sterker waren. Deze hadden aan de buitenkant geen glooiing maar een steil profiel en aan de landzijde een aardglooiing. Het wier werd uit de Zuiderzee gevist. Verder kwam al het materiaal uit de omgeving. Steenglooiingen werden pas na 1730 op grote schaal toegepast en liggen dus niet in dit gebied.

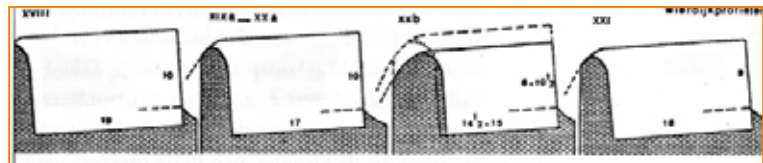
Door de ligging achter vloedhaken en kwelders lagen de dijken ten zuiden en oosten van Den Hoorn redelijk beschermt. Deze kaart uit 1595 geeft alleen voor de omgeving van de Havensluis een wierdijk aan.

Zo zag een wierdijk er uit.

Dit zijn enige profielen. De rechtopstaande wierhalzen hadden vaak te lijden van ankers (handspaken) die aanleggende schepen er in sloegen of overheen gooiden. Dit werd in 1668 verboden.

Dit stukje Texeler Dijk bij de Havensluis zou weer in een wierdijk veranderd kunnen worden.

Dijk- en duindoорbraken

Tot in de negentiende eeuw heeft dit gebied te lijden gehad van talrijke overstromingen doordat de dijken niet sterk genoeg bleken te zijn. Dijkdoorbraken zijn te herkennen aan de wielen, hier ook welen genoemd. Het zijn nu ronde waterpoelen waar de dijk omheen loopt. Zo'n bocht in de dijk heet een vingerling. Ze waren talrijk in de dijk van De Grie. Zelfs in 1825 brak de zeedijk van De Grie nog door, ten noorden van de plaats waar nu de Alexanderhoeve ligt. Maar ook op andere plaatsen liggen wielen en vingerlingen, zoals de topografische kaart uit 1891 laat zien.

Dit fraaie wiel getuigt van een doorbraak van de zee in de dijk van 't Nieuwe Landt of De Buitenkuijldijk voordat de Prins Hendrikpolder werd aangelegd. Het is een *binnengedijkt* wiel: bij het herstel van de dijk bleef het wiel binnen de polder.

Dit wiel is ouder. Hier is eens de Kuildijk doorgebroken.

Het meest bijzondere is het Rommelweeltje.

Hier is niet de dijk, maar de vloedhaak doorgebroken. Deze vloedhaak beschermde De Naal die in 1378 werd ingepolderd, tegen de zee die tot 1436 nog in de Binnenkuil stond. Het wiel moet dus ontstaan zijn tussen 1378 en 1436. Op de topografische kaart van 1881 is het wiel zichtbaar als een meertje. Voorzover bekend is dit wiel enig in zijn soort.

De oudere bewoners van de streek hebben het Rommelweeltje nog als meertje gekend.

Het heeft nu zo lang als vuilstortplaats gefunctioneerd dat het niet meer als wiel herkenbaar is. Het is een object met grote aardkundige en cultuurhistorische waarde. Er is door herstel van het wiel ook landschappelijk veel winst te behalen.

Dijkstallen

Oude dijken werden, als ze niet als wegen in gebruik waren, vaak afgegraven voor de constructie van nieuwe dijken. Hun tracé blijft vaak in het landschap zichtbaar en wordt dan *dijkstal* genoemd.

De percelen in Buitendijk die in 1953, vóór de ruilverkaveling, nog Dijkstal werden genoemd, zijn rose gekleurd. Hier hebben ooit dijken gelegen.

Tuunwallen

Texel staat bekend om zijn *tuunwallen*. Dit zijn aarden dijkes die van graszoden zijn opgeworpen. In die zin lijken ze op dijken voor de waterwering, maar ze hebben een geheel andere functie. Zij vormen perceelscheidingen en dienden om grazend vee buiten te houden. Na de ruilverkaveling zijn veel tuunwallen verwaarloosd en tenslotte verdwenen. Op diverse plaatsen worden zij weer hersteld om het oude land van Texel zijn vroegere karakter terug te geven.

Herstel van tuunwallen op het oude land ten zuiden van Den Burg

Bij Ecomare wordt getoond hoe een tuunwal wordt gemaakt.

Deze tuunwallen komen ook voor op het 'nieuwe land' van de vloedhaak, bijvoorbeeld langs de Rezieneweid. Zij zijn nodig aan een opknapbeurt toe. Tussen vele percelen zijn ze geheel verdwenen. Daar zouden ze hersteld moeten worden.

Er komt echter ook een ander type van tuunwallen voor. Die liggen langs de grens tussen de polder en de duinen van de vloedhaak. Kennelijk zijn zij ontstaan doordat bodemmateriaal 'over de rand werd gekieperd'.

De 'randtuunwallen' zijn karakteristiek voor deze streek, maar zij zijn vaak verwaarloosd. Het streekeigene kan door hun herstel worden versterkt.

Scheepshout in de hekken van de tuunwallen getuigt van een tijd dat er op Texel meer scheepswrakken dan bomen waren. Het is een cultuur-historisch relict om zuinig op te zijn.

Peerdenpaden

De middenstrook van de vroegere wegen was bestraat met klinkers om de paardenhoeven te beschermen. Op verschillende plaatsen zijn daar nog restanten van te vinden...

op de kruin van de Kuildijk,

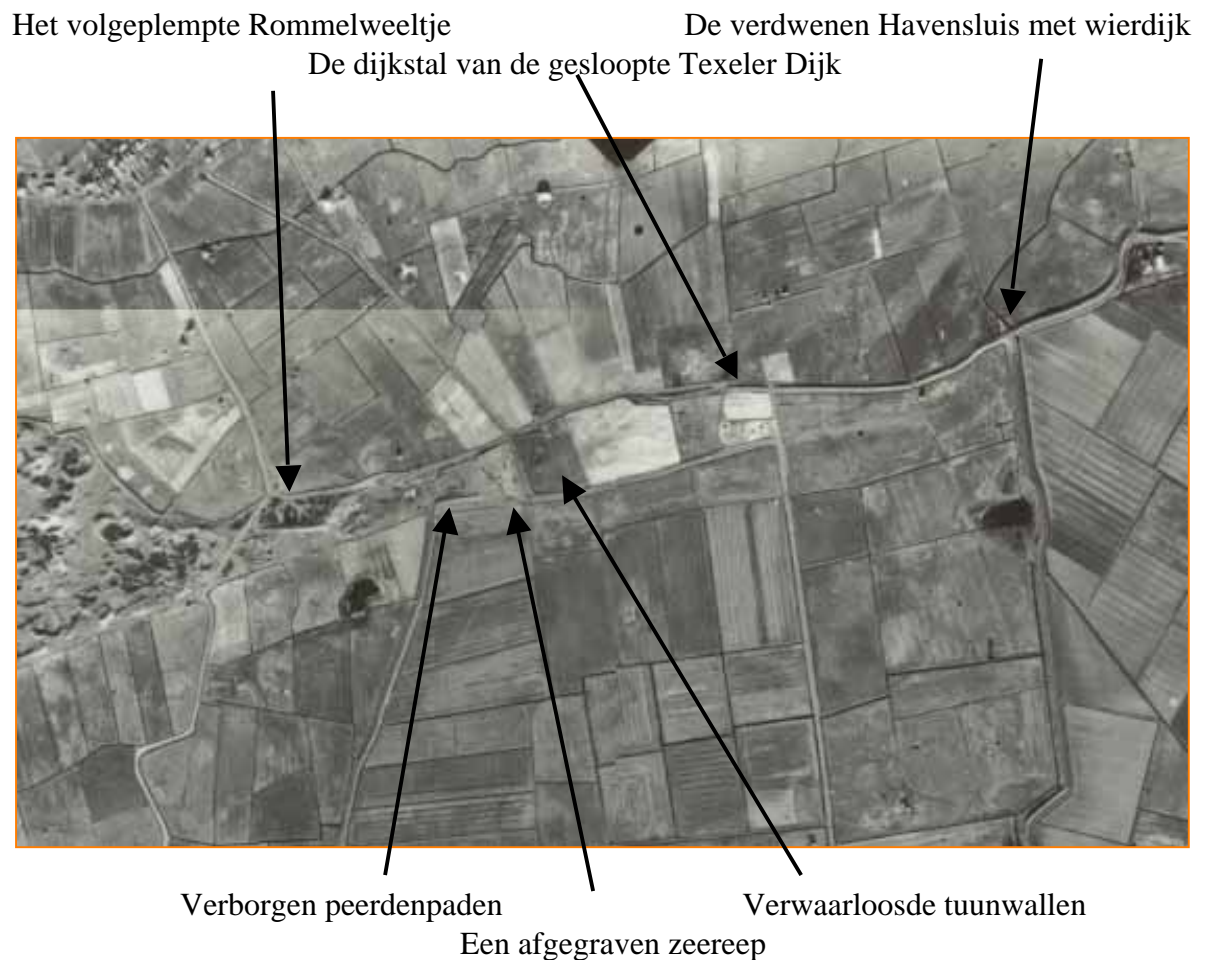
langs de dijkstal van de
verdwenen Texeler Dijk.

Het is relatief weinig moeite om deze getuigen van vroegere logistiek te restaureren.

De karakteristieke elementen op een luchtfoto van 1939

Het zichtbaar maken van de karakteristieke elementen van het vroegere landschap ten zuiden van Den Hoorn verhoogt de aantrekkelijkheid van de streek voor de recreatie en heeft grote educatieve waarde omdat het inzicht geeft in de strijd om het bestaan die de mens heeft moeten voeren. Op de oudste luchtfoto's die in 1939 zijn genomen, dus ruim vóór de ruilverkaveling, zijn veel van deze elementen nog terug te vinden. Deze luchtfoto's kunnen als uitgangspunt dienen voor het specificeren van herstelplannen.

De huidige situatie met aanduidingen van de plaatsen voor de reconstructies

- H = Havensluis
- h = enkele hekken met scheepshout
- p = enkele peerdenpaden
- R = Rommelweeltje
- t = enkele tuinwallen
- T = Texeler Dijk
- z = zeereep

Het gebied leent zich uitstekend voor een thematische wandelroute 'Leren lezen van het landschap', Informatiepanelen kunnen op sleutelposities het beeld en de historie van het landschap verduidelijken. Deze plaatsen zijn aangegeven in dit rapport. Ook kunnen markante punten door het plaatsen van kunstwerken worden geaccentueerd.